

Een impuls voor de poëzie: lezerstypen als handvatten voor het onderwijs

1. Inleiding

Sinds jaar en dag geniet het literaire proza veel belangstelling in het moedertaalonderwijs. Er is een rijke traditie opgebouwd die bovendien wordt versterkt door belangwekkend wetenschappelijk onderzoek. Het poëzieonderwijs is echter helaas minder sterk ontwikkeld. Veel docenten vinden het lastig om gedichten bij hun lespraktijk te betrekken. Dat is niet verwonderlijk. Er is namelijk weinig bekend over hoe leerlingen van 12 tot 18 jaar poëzie lezen. Wat weten we over hun voorkeuren en hun omgang met een gedicht? Is het helder wat leerlingen wanneer moeten kunnen en weten? Deze bijdrage biedt inzicht in enkele resultaten van een promotieonderzoek en geeft een denkrichting voor de inrichting van poëzielessen.

2. Achtergrond

Veel docenten Nederlands voelen zich verlegen met de plek die poëzie heeft in hun onderwijspraktijk. Een vragenlijst van de Rijksuniversiteit Groningen (Vekobo-project, z.j.) die is ingevuld door 225 docenten Nederlands illustreert dat. Hoewel een overweldigende meerderheid (98%) het belangrijk vindt om gedichten aan de orde te stellen, is 84% ontevreden over de opbouw van het poëzieaanbod en weet 92% zich geen raad met verschillen tussen poëzielezers.

Hoewel gedichten een talig en literair rijk didactisch potentieel hebben, zijn veel docenten geneigd om gedichten te schrappen als zij in tijdnood komen. Ook zij kunnen worden afgerekend op andere vaardigheden die hun leerlingen moeten beheersen, zoals het adequaat kunnen lezen van zakelijke teksten.

Het poëzieonderwijs kon zich tot voor kort nauwelijks verheugen in wetenschappelijke aandacht. In ons taalgebied is de spoeling dun en ook in internationaal perspectief houdt het niet over. Zo zijn er tussen 1990 en 2015 slechts 28 studies verschenen die het poëzieonderwijs min of meer aangaan (Sigvardsson 2017). Gelukkig lijkt de wal

het schip te keren: de aandacht in Nederland en Vlaanderen lijkt wat aan te wakkeren. Zo organiseerde de Universiteit Utrecht, in samenwerking met Stichting Lezen en het Nederlands Letterenfonds, in 2018 en 2019 poëziesymposia, publiceerden Casteleyn & Vandervieren (2018) een artikel over de appreciatie van gedichten door scholieren, verschenen artikelen met didactische handreikingen in *Levende Talen Magazine* (o.a. Dera 2018) en staan er enkele Nederlandse promotieonderzoeken op stapel (Breukink, Das).

Voor het poëzieonderwijs zijn dit gunstige vooruitzichten. De vraag is echter wat er op korte termijn kan worden bijgedragen. Een mogelijke denkrichting is het werken met verschillende lezerstypen.

3. Een wetenschappelijke ontdekkingsstocht naar lezerstypen

In mijn promotieonderzoek schets ik de lyrische ontwikkeling van havo- en vwo-leerlingen (klas 1 t/m 6), naar analogie van het onderzoek van Witte (2008). Om dit doel te kunnen verwezenlijken, heb ik mijn onderzoek ingedeeld in drie deelonderzoeken. In het eerste deelonderzoek werkte ik met twee expertdocentenpanels: een voor de onderbouw (klas 1 t/m 3) en een voor de bovenbouw (klas 4 t/m 6). Aan de hand van deze focusgroepen was het mogelijk om de praktijktheorie van de docenten te beschrijven. Zo bespraken zij, naast de lezerskenmerken, ook de eigenschappen en de moeilijkheidsgraad van gedichten. Op basis daarvan kon ik voor zowel onder- als bovenbouw vier lezersprofielen opstellen, met daarbij representatieve gedichten die aansluiten bij lezerstypen. Het onderstaande schema geeft een zeer beknopte beschrijving van de bovenbouwresultaten.

	Type 1	Type 2	Type 3	Type 4
Beschrijving	“Ik lees het liefst een kort gedicht dat ik onmiddellijk begrijp”	“Ik lees het liefst een begrijpelijk en emotioneel geladen gedicht waarin ik iets herken van de wereld om mij heen”	“Ik lees het liefst een gelaagd gedicht met poëtisch taalgebruik”	“Ik lees het liefst een gelaagd gedicht dat ik in de culturele context kan plaatsen.
Representatieve gedichten	Karel Eykman – ‘Was ik zee’	Hans Andreus – ‘Voor een dag van morgen’	Anna Enquist – ‘Een menigte’	Herman de Coninck – ‘Vingerafdrukken op het venster’

Tabel 1 – Lezersprofielen (bovenbouw).

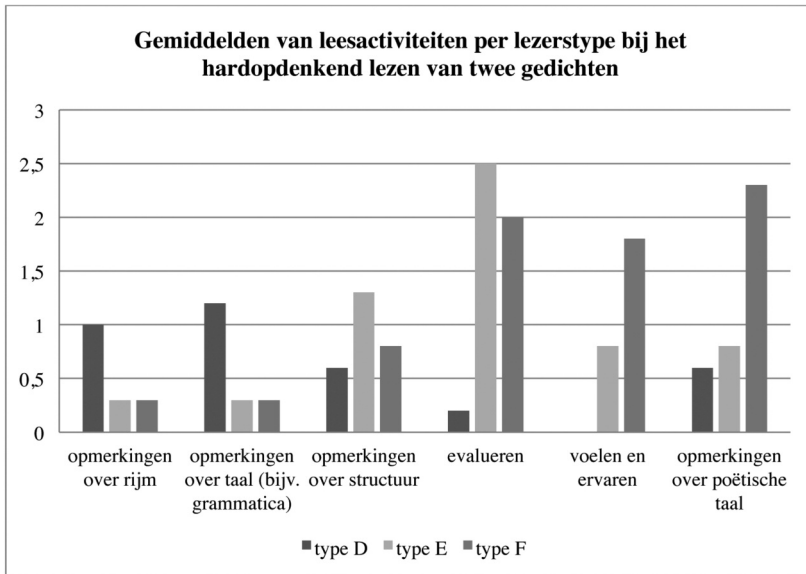
In het tweede deelonderzoek richtte ik mij op het leesgedrag van de leerlingen zelf. Om hier inzicht in te krijgen, heb ik leerlingen van havo-1 tot en met vwo-6 (N=38) geïnterviewd over hun attitude, opvattingen en vertrouwdheid met poëzie. Daarnaast heb ik hun lees- en interpretatieproces onderzocht door hen gedichten hardop denkend te laten lezen, naar analogie van het onderzoek van Janssen (2009) naar het lezen en interpreteren van korte verhalen.

Een van de interessante resultaten is dat deze onderzoeksfase slechts ruimte biedt aan twee maal drie lezerstypen. Vergeleken met de inschatting van de docenten is dat voor zowel onder- als bovenbouw dus een lezerstype minder.

De driedeling voor de bovenbouwleerlingen heeft te maken met de focus van de leerlingen. Zo vindt het eerste type (D) het heel belangrijk om een gedicht te kunnen begrijpen, terwijl het tweede type (E) gericht is op de verwoorde emotie en het derde type (F) op het gedicht als een kunstwerk.

Ook qua leesactiviteiten zijn er treffende verschillen waarneembaar. Lezerstype F gebruikt niet alleen meer, maar ook meer verschillende strategieën om tot een interpretatie te komen dan lezerstype E, terwijl dat type weer meer strategieën gebruikt dan lezerstype D.

Waar er bij de interpretatieve leesactiviteiten sprake is van een toename per lezerstype, geven de overige leesactiviteiten een ander beeld. Zoals de onderstaande staafdiagram (Figuur 1) illustreert, maakt type D meer dan andere soorten lezers opmerkingen over 'rijm' en 'zinsbouw', terwijl type E de meeste aandacht heeft voor de verschijningsvorm van een gedicht. Deze lezer ventileert daarbij ook veelvuldig diens mening over (gedeeltes van) het gedicht. Een type-F-lezer, ten slotte, maakt significant meer opmerkingen over wat een gedicht met hem doet en stipt daarbij veelvuldig het poëtische taalgebruik aan.

Figuur 1 – Gemiddelden van leesactiviteiten per lezerstype bij het hardopdenkend lezen van twee gedichten.

De resultaten van de beide deelonderzoeken verschillen deels van elkaar, maar overlappen ook deels met elkaar. Een derde en laatste deelonderzoek zal moeten uitwijzen welke lezerstypen overeind blijven als veel meer leerlingen bij het onderzoek worden betrokken. Hiertoe is een vragenlijst ontwikkeld die is ingevuld door 4.715 scholieren uit alle windstreken van Nederland. Tijdens het schrijven van deze bijdrage zijn de resultaten helaas nog niet beschikbaar.

3. Ideeën voor het onderwijs

Hoewel dit promotieonderzoek nog niet is afgerond, is het wel al mogelijk om enkele ideeën en denkrichtingen te formuleren die docenten kunnen helpen bij het vormgeven van hun poëzielessen.

- Dit onderzoek gaat uit van een ontwikkelingsperspectief. Laat leerlingen reflecteren op hun eigen lyrische ontwikkeling. In hoeverre zijn de lezerstypen herkenbaar?
- Maak leerlingen bewust van hun eigen poëtische opvattingen en laat hen daarover met elkaar in gesprek gaan. Voor meer informatie, zie de uitwerking elders (Das 2018).
- Werk met een gedichtenverzameling die aansluit bij wat de verschillende lezerstypen belangrijk vinden: ‘eenvoudige verzen’, ‘gedichten die aansluiten bij (heftige) emoties’ en ‘meerdere teksten die een beroep doen op de culturele bagage’.

- Bied gedichten aan met in Figuur 2 beschreven eigenschappen: gedichten met en zonder rijm, met en zonder talige obstakels, met vaste en vrije vormen, met veel en weinig poëtische taal, enz. Maak homogene groepen op basis van voorkeuren en probeer de groepen kennis te laten maken met gedichten die passen bij andere lezerstypen.

Referenties

- Casteleyn J. & E. Vandervieren (2018). “Factors determining young adults’ appreciation of reading poetry”. In: *L1-Educational Studies in Language and Literature*, 18, p. 1-24.
- Das, H. (2018). ‘Hoe lezen leerlingen poëzie en wat betekent dat voor onze lessen? Een onderzoek naar de ontwikkeling van het lyrisch vermogen als impuls voor het poëzieonderwijs’. In: J. Bloemert, K. de Glopper, W. Lowie, C. Ravesloot, K. van Veen & J. Graus. *Vakdidactisch onderzoek en de onderwijspraktijk*. Utrecht: Vereniging van Leraren in Levende Talen, p. 66-71.
- Dera, J. (2018). “‘Hoe ze maar bleven emmeren tot ik kon lopen’: Productief omgaan met interpretatieverschillen in het poëzieonderwijs. In: *Levende Talen Magazine*, 106 (6), p. 5-8.
- Janssen, T. (2009). *Literatuur leren lezen in dialoog. Lezersvragen als hulpmiddel bij het leren interpreteren van korte verhalen*. Amsterdam: Vossiuspers.
- Sigvardsson, A. (2017). “Teaching Poetry Reading in Secondary Education: Findings From a Systematic Literature Review”. In: *Scandinavian Journal of Educational Research*, 61 (5), p. 584-599.
- Vekobo-project (z.j.). *Legitimering, positie en praktische problemen van het poëzieonderwijs in het voortgezet onderwijs*. Groningen: Lerarenopleiding RUG.
- Witte, T. (2008). *Het oog van de meester. Een onderzoek naar de literaire ontwikkeling van havo en vwo-leerlingen in de tweede fase van het voortgezet onderwijs*. Delft: Eburon.